

Література

1. Інституту економіки та прогнозування НАН України / [Електронний ресурс] — Режим доступу // <http://www.ief.org.ua>
2. Рада по вивченню продуктивних сил НАН України / [Електронний ресурс] — Режим доступу // <http://www.nas.gov.ua>
3. Науково-дослідний фінансовий інститут Мінфіну України / [Електронний ресурс] — Режим доступу // <http://www.ndfi.minfin.gov.ua>
4. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. — М.: Прогресс, 1976. — С. 232—240.
5. Держкомстат України, 2009 рік.
6. Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання / За ред. академіка НАН України Гейця В. М. — К.: Форт, 2000. — С. 65—67.

Статтю подано до редакції 27.04.11 р.

УДК: 330.117

А. В. Келічавий, аспірант
кафедри політичної економії
факультетів управління та маркетингу,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ФОРМУВАННІ КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено роль держави у конкурентних відносинах. Визначено види державної політики щодо підтримки конкуренції. Проаналізовано вплив монополії на економіку та значення ТНК (міжнародних монополій) у світових процесах та в Україні. Наведено основні наслідки невдалої політики держави у забезпеченні ефективного формування конкурентних відносин в Україні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: конкуренція, монополія, антимонопольне законодавство, транснаціоналізація виробництва, злиття компаній, ТНК, прямі іноземні інвестиції, незавершеність реформ.

АННОТАЦИЯ. У статье исследовано роль государства в конкурентных отношениях. Определено виды государственной политики относительно поддержки конкуренции. Проанализировано влияние монополии на экономику та значение ТНК (международных моно-

полий) в мирових процесах и Украине. Наведено основне послідовне неудоцноу політики государства в обеспечення ефективного формироваия конкурентних отношеий в Украине.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: конкуренция, монополия, антимонопольное законодательство, транснационализация производства, слияние компаний, ТНК, прямые иностранные инвестиции, незавершенность реформ.

ANNOTATION. Article describes the state's role in competitive relations. The types of public policy to support competition were detected. The monopoly influence on the economy and the value of TNK (international monopolies) in international processes and in Ukraine were analyzed. The main consequences of a failed policy in ensuring the efficient formation of competitive relations in Ukraine were given.

KEYWORDS: competition, monopoly, antitrust legislation, transnationalization of production, mergers, multinational corporations, foreign direct investment, incomplete reforms.

Постановка проблеми. В ринковій економіці конкуренція, як інститут ринку, займає особливе положення, дозволяючи підприємцям реагувати на ринкові сигнали. Проте, на відміну від інших ринкових інститутів, конкуренція характеризується позбавленням властивостей самоорганізації та сталості. Вона не може бути ні результатом узгоджених дій, ні наслідком поведінки господарських суб'єктів, що вказує на необхідність регулювання ззовні, як умови її збереження. Отже, конкуренція не може ефективно функціонувати і розвиватись без участі держави, а сучасна держава не може стати активним учасником світової економічної системи без підтримання і розвитку у ній конкурентних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі визначення ролі держави у формуванні конкурентних відносин присвячено багато наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених.

До вітчизняних науковців, які займаються дослідженням у галузі впливу держави на конкурентні відносини належать Б. Губський, Я. Жаліло, Л. Піддубна, В. Пономаренко, С. Реверчук та ін. Крім того, дану проблему відображено у працях таких російських науковців, як Г. Азоєв, В. Андріанов, Р. Фатхутдінов, А. Юданов та ін.

Щодо західних авторів, то проблеми державного впливу на конкуренцію розглядались М. Бесту, Дж. Гелбрейтом, Дж. М. Кейсом, А. Маршаллом, М. Портером, Д. Стігліцем, Л. Туроу та ін.

Мета статті полягає у дослідженні ролі держави у конкурентних відносинах, визначенні видів державної політики щодо підтримки конкуренції, висвітленні впливу монополії на економіку та особливостей конкурентного процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні, процеси концентрації капіталу через механізми злиття та поглинання є досить розповсюдженими. Великі фірми, як пише відомий американський економіст Д. Стігліц, «неминуче прагнуть обмежити конкуренцію, так як можуть отримати більш високі прибутки завдяки монополії, а не більш високої якості продукції. Монополії прагнуть посісти провідне становище на ринках шляхом «захоплення» уряду. За рахунок прибутків, отриманих завдяки монополії, можна купити вплив у високих урядових колах, — якщо не шляхом хабарів, то за допомогою великих внесків у виборчі компанії» [4].

До середини ХХ ст. монополія розглядалась як негативне явище, а розвиток конкуренції — як позитивний процес. Однак, монополія та конкуренція виникли в процесі еволюції ринкових систем, а як відомо, еволюція не створює суто позитивних чи негативних форм. Обидва явища виникли, оскільки були життєздатними у певних економічних умовах.

У вітчизняній та іноземній практиці та літературі сформувалось два підходи щодо ролі держави у розвитку ринкової економіки країни. Прибічники неокласичного напряму виступають проти впливу держави на господарські суб'єкти, що, на їхню думку, негативно впливає на ефективність діяльності підприємств.

Прибічники Кейнса відкидають такі погляди, базуючись на фактах реального життя практично усіх країн світу. Норми та правила поведінки суб'єктів ринкової економіки встановлювались державою у вигляді законів та інших імперативних актів по розвитку конкуренції та обмеження монополії.

З розвитком сучасного високоорганізованого суспільства безсумнівним є факт, що держава і економіка не заперечують, а доповнюють одна одну.

Державне регулювання конкурентних відносин, у теперішній час, базується на антимонопольній політиці держави, що включає розробку антимонопольного законодавства та контроль за його виконанням.

Суб'єкти господарської діяльності, що займають домінуюче становище на ринку, зобов'язані надавати державним органам

додаткові звітні відомості про свою діяльність, вони можуть притягатися до відповідальності (грошові штрафи, кримінальна відповідальність, повна або часткова заборона діяльності, повне відшкодування збитків та ін.).

Причинами існування монополії можуть бути як економічні, так і юридичні фактори. На основі всіх цих економічних досліджень і створюється у країнах світу антимонопольне законодавство, завданням якого є обмежувати монополії, і, в той же час, не придушувати природні монополії, при яких має місце економія від масштабу.

Антимонопольне законодавство в різних країнах називається по-різному: в США — це антитрестове законодавство, в Японії — антимонопольне, в більшості країн-членів ЄС — боротьба з обмеженою діловою практикою, у Німеччині, Австрії, Швейцарії — картельне законодавство [1]. Проте, кожне з них у більшій чи меншій мірі належить до одної з двох основних систем: заборонної та регулятивної.

Заборонна система антимонопольного законодавства повністю забороняє монополії. Найбільш типовим представником цієї системи є США, де наприкінці XIX ст. — початку XX століття були вперше розроблені і прийняті закони Шермана (1890 р.) [13], Клейтона (1914 р.) [7], Робінсона-Патмана (1936 р.) [12], визначали правила і порядок захисту конкуренції та несумісність з монополією.

Проте, динамічний розвиток НТП, міжнародне співробітництво, транснаціоналізація виробництва, наростаюча глобалізація світової економіки поставила під сумнів попередню політику підтримки вільної конкуренції. На сьогодні відбувається активна «прокооперативна» переоцінка цінностей, тотального антимонопользму та застарілих форм конкуренції. Бесту М. зазначає, що антимонопольна політика США та Англії традиційно орієнтована на досягнення ідеалу досконалої конкуренції, яка приводила до непередбачуваних наслідків, переживає себе. Недопускаючи об'єднання та міжфірмові домовленості, держава позбавляла себе можливості ефективно керувати антимонопольним процесом. Міжфірмова кооперація все одно розвивалась, але у формах менш ефективних — пасивних олігополій та вертикальних структур [6].

Американський економіст Л. Туроу стверджує, що в умовах різкого загострення міжнародної конкуренції, яка є характерною для нашого часу, ідеали висококонкурентних ринків застаріва-

ють. Він вважає, що для побудови конкурентної економіки в умовах глобалізації необхідно визнати, що методи, які діяли у ХХ ст., для ХХІ ст. є неприпустимі [2].

Друга відома у світовій практиці система — регулятивна. До неї відноситься антимонопольне законодавство більшості європейських країн та країн Східної Європи. Ця система не забороняє монополії, а направлена проти зловживання нею.

Загалом, слід зазначити, що основний принцип регулятивного антимонопольного законодавства, яким на сьогодні керуються держави, — ознака монополії не у величині сегменту підконтрольного ринку, а у наявності у компанії монополістичних намірів та ринкової влади для їх здійснення.

Однак, економіки розвинутих країн демонструють різноманітні організаційно-господарські форми інтегрованих систем. Це і традиційні концерни на чолі з великою промисловою корпорацією, універсальні багатогалузеві ФПГ, картельні чи синдикатні об'єднання, асоціації і т. д. Одною з найбільш розповсюджених форм концентрації підприємств виступають злиття та поглинання. Найчастіше приводять до негативних наслідків горизонтальні злиття, тобто об'єднання, чи купівля компанією активів іншої компанії, що здійснює виробництво аналогічних товарів і функціонуючій та тому ж регіональному ринку (табл. 1) [5]:

Таблиця 1

ТИПИ ЗЛИТТЯ КОМПАНІЙ

Тип злиття	Опис	Приклади
Горизонтальне	Між конкурентами	Один виробник автомобілів зливається з іншим
Вертикальне	Між продавцем і споживачем	Видобувач нафти зливається з виробником бензину
Конгломерат	Між двома не зв'язаними напряму бізнесменами	Компанія, що випускає цукерки, зливається з компанією, що виробляє вітальні картки

Процеси концентрації, по своєму економічному складу, пересікаються з процесами монополізму, контролюються державою тоді, коли вони провокують реалізацію негативних наслідків монополізму, загрожують конкуренції. В цьому і проявляється еко-

номічна природа антимонопольних відносин, направлених не на знищення монополізму, а на корективи його розвитку.

Нове століття робить нові виклики. Посилюється процес транснаціоналізації науково-виробничих зв'язків. Транснаціональні компанії здійснюють усе більший тиск на уряди країн, вміло обходять заборони, перебудовують для цього і господарські внутрішньо-корпоративні зв'язки, переносять через сітку дочірніх підприємств виробництво з одної держави в іншу, з кращими умовами господарювання.

Така інтернаціоналізація виробництва і капіталу, що переросли національно-державні кордони сприяли виникненню транснаціональних корпорацій. Важливою причиною появи ТНК також є діяльність держави, яка забезпечила їм ринки збуту шляхом встановлення різних політичних, економічних та торговельних зв'язків. З'явилася нова форма підприємництва — міжнародна монополія. Транснаціональним корпораціям належить вирішальна роль у глобалізації світової економіки; про розмах їх діяльності свідчить наявність у їх розпорядженні коштів, що часто перевищують розмір національного доходу окремих держав. На ТНК припадає основна частина прямих іноземних інвестицій, вони контролюють до 50 % промислового виробництва у світі, половину міжнародної торгівлі. На підприємствах ТНК щорічно виробляється продукції на суму, що перевищує 6 трлн дол.; на них працюють близько 72 млн співробітників, а 500 найпотужніших ТНК реалізують 80 % усієї виробленої продукції електроніки і хімії, 95 % фармацевтики, 76 % продукції машинобудування [10].

За оцінкою ЮНКТАД, зі 100 найбільших господарюючих одиниць світу 51 представлені транснаціональними корпораціями, інші — державами [14]. Це означає динамічне зростання економічної та політичної сили ТНК на світовій арені, та, відповідно, послаблення позицій урядів держав.

Діяльність ТНК має як позитивні, так і негативні сторони. До позитивних можна віднести вплив науково-технічного прогресу, інноваційну діяльність, прискорений розвиток продуктивних сил. В останні роки відпала необхідність у надвеликих підприємствах на територіях окремих держав, розрахованих на всесвітній ринок. З'явилася можливість створювати підприємства, що випускають продукцію за однією технологією в різних країнах.

Однак, існує загроза міжнародній конкуренції та економічного відставання бідних країн, адже ТНК охоплюють світові ринки, не

даючи змоги вітчизняним виробникам розвиватись, погіршується екологічна ситуація держав, адже ТНК часто розміщують на територіях інших держав енергомісткі та екологічно небезпечні підприємства. Тому, дуже важливою є співпраця між урядами та ТНК для розвитку як національних, так і міжнародних ринків. Так як ТНК стають більш незалежними у виборі місця розміщення своїх філій, нині вони не обмежуються тільки фінансуванням політичних діячів. Найбільші власники ТНК самі входять до складу урядів і балотуються на посади глав держав.

Тому значення ТНК у посиленні впливу розвинених країн на окремі регіони світу є надзвичайно великим. Турбота про створення та діяльність транснаціональних корпорацій стала усвідомленою метою держав, які прагнуть до посилення свого впливу на міжнародній арені.

У процес транснаціоналізації втягується й Україна, особливо через приватизацію наших підприємств, контрольні пакети акцій яких переходять до іноземних компаній, часто транснаціональних.

Про високі темпи економічного зростання і впевнену динаміку діяльності корпорацій у багатьох частинах світу свідчить приріст прямих іноземних інвестицій (ПІІ), які є однією з основних форм інвестування з боку ТНК. Розглянемо та проаналізуємо показник щодо України (табл. 2).

Таблиця 2

ПРЯМІ ІНВЕСТИЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Прямі інвестиції в економіку України (млн дол. США)	9047,0	16890,0	21607,3	29542,7	35616,4	40026,8
Прямі інвестиції з економіки України (млн дол. США)	198,6	219,5	243,3	6196,6	6203,1	6223,3

Розроблено на основі даних Держкомстату України за 2009 рік

Лідерами серед країн інвесторів за 2010 рік є Кіпр (22,5 %), Німеччина (16,5 %), Нідерланди (9,6 %), РФ (7 %), Австрія (6,3 %) [3, с. 269]. Досліджуючи показники прямих інвестицій еконо-

міки України потрібно зазначити, що лівова частка цих коштів пов'язані з такою країною, як Кіпр. Це пояснюється тим, що кошти надходили до реального сектора з офшорів з цілком ухилення від сплати податків. Ця ситуація проглядається і в динамічному зростанні прямих інвестицій з України у 2008 році (2446,9 %) в порівнянні з 2007 роком, 94 % з яких направлено в Кіпр. Ефективність такого інвестування є низькою, адже інвестиції в Україну з офшорних зон є поверненням виведеного раніше капіталу. Щодо інших країн потрібно зазначити, що іноземний капітал не надходить у потрібній кількості. Хоча розмір ПІІ з кожним роком зростає, він не є ефективним і залишається досить низьким. За даними Нацбанку на кінець першого півріччя 2010 року обсяг інвестицій з розрахунку на одного українця дорівнював 1,17 тис. дол. США, коли у країнах колишнього соціалістичного табору, які в 2007 році стали членами ЄС рівень інвестицій на душу населення становить 3—4 тис. дол. США, а в Чехії та Польщі — 5 тис. дол. США [8].

На інвестиційну привабливість в основному впливають умови ведення бізнесу, тобто ступінь втручання держави, особливо боротьба з корупцією. У випадку з Україною саме це є визначальним. За результатом рейтингу Doing Business-2011, який провела Міжнародна фінансова корпорація спільно зі Світовим банком, Україна посіла 145-ту позицію серед 183 країн. Україна є найгіршою країною в СНД за легкістю ведення бізнесу, окрім Узбекистану (150 місце) [9].

У глобальному рейтингу конкурентоспроможності 2010—2011, який визначає Всесвітній економічний форум, Україна опустилась на сім сходинок порівняно з минулим роком — на 89-ту сходинку з 139 країн [11, с. 15].

Падіння та низькі оцінки в рейтингах міжнародних організацій визначають інвестиційну байдужість іноземних держав. Навіть напередодні Євро 2012 іноземні інвестори не поспішають вкладати гроші в економіку України. Головною причиною є незавершення реформ, що виразилось у закритості та «непрозорості» двох головних взаємопов'язаних систем у конкурентному середовищі: держави та бізнесу. Держава повинна чітко і ясно сформулювати базові параметри конкурентного середовища (основні індикатори податкової, кредитної, грошової, митної, закупівельної, трудової, інноваційної, інвестиційної політики) та забезпечити їх стабільність. У свою чергу, бізнес повинен відкрити

свої реальні грошові потоки, вийти з тіньової економіки, щоб не спотворювати уявлення про можливі підвищення конкурентоспроможності підприємств у ринковому середовищі. Отже, перехід до конкурентного ринкового середовища поки що не вирішив основного завдання — підвищення життєвого рівня населення країни.

Висновок. Формування конкурентних відносин в Україні відбувається непослідовно, з певними відхиленнями та проблемами. Держава своєю непослідовою політикою створила деформації у відносинах власності, що не забезпечило ефективного приватного власника у результаті проведеної приватизації. Вітчизняні підприємства є часто не конкурентоспроможними як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Це пояснюється багатьма причинами, проте, важливою є не готовність власників підприємств до ведення бізнесу у сучасних умовах по законах конкуренції. Бюрократичний апарат вітчизняної влади «дозволяє» підприємствам перемагати своїх конкурентів не на ринку, а у владних коридорах, коли державою створюються певні привілеї щодо окремих фірм. Така система підриває закони конкуренції та не дозволяє розвиватися підприємствам «природним шляхом». Присутність таких суб'єктів підприємництва на внутрішньому ринку, а також викривлене формулювання державою правил конкурентної боротьби підриває національну конкурентоспроможність та вихід вітчизняних підприємств на міжнародну економічну арену.

Література

1. *Бутыркин Л. Я.* Теория и практика антимонопольного регулирования в ведущих странах Запада и России. — М.: Новый век, 2004. — 88 с.
2. Государственное регулирование монополий и конкуренции в промышленно развитых странах (Автор обзора Е. В. Луцкая). // ИНИОН РАН — М. — 1992. — С. 9.
3. Статистичний щорічник України 2009 // За ред. О. Г. Осауленка. — К.: Державний комітет статистики України. — 567 с // <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. *Стігліц Дж.* Конкуренція не розкіш, а нагальна необхідність // День. — 2001. — 9 липня. — С. 3.
5. *Barnes, James A.* Law For Business / Т. М. Dworkin Ed 4th. — Homewood; Boston IRWIN, 1991, 908 m.p. p. 848.

6. Best M.N. «The new competition. Institution of Industrial restructuring». Cambridge: Poliry press; Oxford, Blackwill, 1990.

7. Clayton Act, 15 U.S.C. §§ 12 —27, 29 U.S.C. §§ 52—53 //www.usdoj.gov

8. Вісник НБУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/pres_service/2010/obsyagu_invest_221010.pdf

9. Doing Business 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.doingbusiness.org/reports/doing-business/~/_/media/FDPKM/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB11-Chapters/DB11-CT.pdf

10. Вісник НБУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2007-2/Kravchuk_Gavrillo_207.htm

11. World Economic Forum [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf

12. Robinson-Patman Act, 15 U.S.C. §§ 13a, 13b, and 21a // www.usdoj.gov.

13. Sherman Antitrust Act, 15 U.S.C. §§ 1-7 // www.usdoj.gov.

14. World Investment Report 2008 (UNCTAD) Translation Corporations // http://www.unctad.org/en/docs/wir2008_en.pdf

Статтю подано до редакції 17.05.11 р.

УДК [330.322.1+330.341.1](477)

В. В. Ковч, аспірант,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ: Розглянуто інвестиційне забезпечення інноваційної діяльності України в порівнянні з іншими країнами світу. Проаналізовано взаємозалежність між держбюджетним фінансуванням інноваційної діяльності та надходженням коштів від іноземних інвесторів в інноваційний розвиток економіки. Наведено рекомендації щодо впливу результатів інноваційної діяльності за кордон.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інноваційний розвиток, інноваційний процес, інноваційна продукція, ВВП, держбюджет, інвестиції, венчурний фонд.

АННОТАЦИЯ: Рассмотрено инвестиционное обеспечение инновационной деятельности в Украине по сравнению с другими стра-